

13. Magyarország a 13. században: IV. Béla és a tatárjárás (1241/1242)

Török Ákos 2021A

II. András (1205–1235)

- Apjától, III. Bélától örökölt keresztes hadjárat kötelessége → szentföldi „hadjárat” (városnézés, ereklyevásárlás)
- Nagyvonalú **birtokadományok** az őt támogató báróknak (ennek „*legjobb mértéke a mértéktelenség*”)
- A feleségével, Merániai Gertrúddal érkezett német kegyenceket is kiváltságokban részesítette
- Intézkedései **sok társadalmi réteg ellenszenvét** váltották ki, ők követelték az Aranybulla kiadását
- **Aranybulla, 1222:**
  - fő kedvezményezettek: **szerviensek** = a magánföldesúri függést elkerülni akaró, katonáskodó szabadok pl. adómentesség, szabad végrendelkezés (annyi megkötéssel, hogy a leánynegyed = 25% a lányokat illeti) (a szabad végrendelkezés helyébe Nagy Lajos 1351. évi, az Aranybullát megerősítő törvényében az ősiség lép)
  - **ellenállási záradék** (ha a király nem törvényesen kormányoz, akkor a király elleni lázadás törvényes) ez hasonlóságot mutat az angol mintával: Magna Charta Libertatum, 1215 bár ez a kitétele, hogy a királyok be kell hogy tartsák az Aranybullát, gyakran nem valósult meg [1687. évi országgyűlés: a rendek lemondanak róla]
- 1224-ben adta ki az **Andreanumot**, amely az erdélyi szászok kiváltságait tartalmazó oklevél.

IV. Béla (1235–1270), az új király nem értett egyet apja, II. András uralkodói politikájával, példaképe nagyapja, III. Béla volt. Felülvizsgálta apja birtokadományait, a törvénytelenül adományozott birtokokat visszavette. Ezenkívül az előkelőknek az ügyeiket írásban kellett beadniuk. A király távolságtartása ellenszenvet váltott ki a magyar előkelőkben. 1237-ben Julianus barát visszatért útjáról és arról számolt be, hogy északkeletre magyar törzseket talált **Magna Hungáriában**, illetve figyelmeztette a királyt a tatár veszélyről, de ezt nem vették komolyan az országban.

1239-ben a tatárok elől menekülő **kunokat** a király beengedte az országba és letelepítette őket. Ígéretet tettek, hogy felveszik a keresztény hitet és részt vesznek a tatárok elleni védelemben. Nomád életformájuk ellenszenvet keltett. Mikor a tatárok Kijev elfoglalása után átkeltek a Vereckei-hágón a király összehívta a sereget Pest közelében. A táborban a kunok és a magyarok közti összetűzés során Kötöny kun fejedelmet a magyarok meggyilkolták. A kunok emiatt a falvakat végigrabolva kivonultak az országból.

1241. április 11-én a magyar hadsereg a **Muhi** melletti pusztán **döntő vereséget** szenvedett. Ennek okai a hatalmas túlerő, a késői csapatösszehívás, a kudarcot vallott **szekérvártaktika** volt és az, hogy a magyar előkelők nagy része nem vette komolyan a tatár fenyegetést és nem segített a királynak. A csata során elesett az ország nádora, az esztergomi és a kalocsai érsek, az udvari előkelők zöme és a sereg nagy része. IV. Bélának sikerült elmenekülnie, Dalmáciában Trauban (mai Trogir) húzódott vissza, ameddig a tatárok váratlanul ki nem vonultak Magyarországról. Ennek oka vitatott. Az egyik feltételezés szerint a tatár had vezetője, Batu kán hírt kapott, hogy Ögödej nagykán meghalt, ezért vonult vissza seregével, mert ő is indult a nagykán címért. A tatárok először az ország keleti, illetve középső részén pusztítottak, de 1242-ben átkeltek a befagyott Dunán és a Dunántúlon is súlyos károkat okoztak. Csak néhány kővár tudott ellenállni.

Az **ország lakosságának száma** nagyjából **20–50%-ot esett**. A király, miután visszatért, nagyban **megváltozott politikát** folytatott: birtokokat adományozott, kővárak építésének és a megfelelő haderő kiállításának feltételével, több mint 100 kővár épült országszerte. Ebben az időben kezdett megjelenni a **familiáris nemesség** (familiáris = bárónak behódoló kismanes). A kőfallal megerősített városokat kiváltságban részesítette. A kunok újbóli betelepítése (fiát még a kun fejedelem lányával, Erzsébettel is összeházásította) mellett jászokat is telepített az elnéptelenedett Alföldre, illetve románokat és szlávokat a peremterületekre. Német **hospeseket** hívott a Szepességbe és Erdélybe, a betelepülő hospesek kiváltságokat – adómentesség, önkormányzat – kaptak (városfejlődés alapjai). Az **1267. évi törvények** biztosították a most már nemesnek nevezett szerviensek jogait.

A 13. század második felében **alakul ki a nemesség a királyi szerviensekből** Magyarországon:

- A szervienseket először IV. Béla 1267. évi törvénye azonosítja a nemességgel (jogilag egyenlővé váltak)
- A várjobbágyok egy része is a nemességbe olvadt be
- Kiváltságaik később sarkalatos nemesi jogokként rögzültek
- A királyi vármegye (királyi birtokok túlsúlya) helyén fokozatosan létrejött a nemesi vármegye